

A DIALÓGUS ELKÖTELEZETTJEI

ÚJ TÖRTÉNETI KORSZAK — ÚJ FELADATOK

Legutóbb „Az egyház dialógusa hazánkban” című tanulmányomban az egyház és állam közötti párbeszéd, a kapcsolatkeresés és a közös munka lehetőségeiről és kereteiről volt szó. Mondanivalóm inkább elméleti síkon mozgott. A dialógus gondolati mibenlétének tisztázása után most már a párbeszéd anyagáról vagy tételeiről is szólnunk kellene, mivel azonban ezek egyenkénti elemzése messze túllépné e tanulmány kereteit, ezért inkább a gyakorlati vonatkozásokat is magában foglaló három fontos kérdésre kívánunk feleletet keresni: melyek nálunk a dialógus történelmi és konkrét feltételei a partnerek részéről; mit várhatunk a dialógustól, vagyis a jelen helyzetben melyek a dialógus valós kilátásai és célkitűzései; s végül, mit tartalmaznak vagy sejtetnek a holnap ígéretei? E hármas témafelvetés mögött valóban tisztánlátást sürgető momentumok állnak: a szocializmus hazánkban most találkozott először a katolikus egyházzal, a sajátos magyar történelmi helyzet pedig e találkozás kibontakozása számára eleve különleges utakat jelölt meg, s végül az érintkezés három évtizedes alakulásában a további fejlődés szempontjából már meg kell látnunk azokat az elvi szempontokat, amelyek a jövő tekintetében meghatározó fontossággal bírnak.

Az egyház várja a dialógust. — A II. vatikáni zsinatban megújult egyház nemcsak kész a dialógusra, hanem küldetése tudatában egyszerűen szükségesnek tartja és keresi azt. Nekünk katolikusoknak e megállapítás több, mint külső érv. A dialógus követelménye az egyházban két alapmeggyőződésből fakad: egyik a korforduló kényszere, melyről legutóbbi tanulmányomban esett szó, a másik az egyház belső természetéből, vagy még inkább a keresztény ember erkölcsi magatartásából ered a boldogabb emberi jövő iránti elkötelezettségében. A zsinat határozottan, eddig ismeretlen formában és bátran sürgette a dialógust: „Ha az egyház teljességgel el is utasítja az ateizmust, mégis őszintén vallja, hogy minden embernek, a hívőknek és nem hívőknek is együtt kell működniök, hogy helyes módon épüljön a világ, amelyben mindannyian együtt élnek. Ez azonban nem valósulhat meg őszinte és okos párbeszéd nélkül” (Az egyház a mai világban, 21). VI. Pál pápa már sajátos meghatározását adja a párbeszédnek, amikor a keresztény szeretet kisugárzásáról és cselekvési elszántságáról szól: „A szeretetnek ezt a külső készségét, amely arra törekszik, hogy a szeretet külső, fogható ajándékává váljék, nevezzük mi ma használatos szóval: dialógusnak” (Ecclesiam suam, 37).

Ezek után kérdezzük meg, vajon mi készíti a dialógusra a marxista-leninista világnézetet valló államot, a nem hívő embereket, egyéneket és csoportokat? Erre a kérdésre röviden csak annyit mondunk: a szocialista állam realista történelemszemlélete, humanista belső meggyőződéséből fakadó elkötelezettsége az ember alakulása és fejlődése iránt, és végül annak a felismerése, hogy a valóságban rejlő morális és lélektani erők nem hagyhatók figyelmen kívül a tömegek belső, társadalmi alakulásában sem. E hármas szempont, mint valódi marxista-leninista hagyaték ma is szerepel a legújabb marxista társadalombölcselek és írók műveiben, politikusoknál és történelemtudósoknál egyaránt, és mint klaszszikus alapra, minden újrakezdés e három tételre tér vissza.

Tanulmányunkban elméletileg is, konkrétan is a dialógus határait és tételeit szeretnők megkeresni. Az eddigiek alapján a határt az emberi mivolt hármasságában kijelölhetjük: az ember belső világa, mellyel az ember transzcendentális módon, úgy is mondhatjuk, vallásos alapon kívánja túlszárnyalni a föld, az anyag és az emberi cselekvésvilág határait; az ember erkölcsi világa, mellyel földi hazáját és boldogulását építi a többi emberrel és az egész emberiséggel együtt kialakítandó erkölcsi egységében, közös szabadságában és felelősségében; s végül az ember eszmei világa, az igazért, a jóért és a szépért való örök kielégíthetetlen emberi lelkesedés, az ezek utáni éhség és szomjúság csillapításának nyugtalanító tudatában.

Diakónia: szolgálni és segíteni

A közösség az egyén előtt. — A hívő emberek a szocialista Magyarországon külső és belső szabadságban kívánnak szolgálni, hívő meggyőződésükből népünk felemelésén fáradozni, a szocializmusban rejlő értékek és ígéretek elismerésével és magukévá tételével. Az egyház üdvösségi megbízatása mindig ugyanaz marad: az evangélium hirdetésével az emberek belső megtérését, lelki átalakulását, több emberré tételét szorgalmazni és a keresztény kultuszban, Krisztus áldozatának liturgikus ünneplésében, az embereknek az Istennel és egymással való bensőséges egyesülését lelki valósággá tenni (Az egyház 1,1). Mindehhez hozzátartozik a vallásérkölc, a vallásos élet, vagy a vallás alapján felépített életalakítás konkrétuma is: a bűn, a rossz tulajdonságok és szokások, a szenvedélyek és hibák elleni szüntelen harc, a közérkölciség alapját alkotó erényes élet, az önzés, a gőg, a hiúság, a hatalomvágy és az érzékiség mind teljesebb kivétele, hogy személyes istenkapcsolatunk és igazi felebaráti szeretetünk, kölcsönös segélynyújtásunk minél tökéletesebb lehessen.

Minden vallásban szerepel a túlvilág, a személyes, ítélkező, jutalmazó és büntető Isten, akinek az emberben megnyilvánuló szava: a konkrét lelkiismeret. Az egyház szemében az ember szolgálata, a humanizálásnak belülről, lelki motívumokkal történő elfogadtatása és táplálása éppoly sürgős feladat, mint a túlvilágra való felkészítés és az emberek lelki felemelkedésének evangéliumi szorgalmazása. Az egyháznak ismét fel kellett ismernie e sajátos „szekuláris” lelki területet is. Az egyház sem anyagilag, sem politikailag nem nyúlhat a tömegek alakításához, nem is vállalkozhat arra, hogy ő maga hajtson végre társadalmi reformot, hogy kezébe ragadja a politikai hatalmat és vezetést, hogy szociális vagy kulturális programot adjon. Nincsen katolikus leszerelés, de vannak állásfoglalások és figyelmeztetések, követelések és kiáltások, amelyek az egyház hangjai lesznek a fegyverkezés és a háború ellen. Az egyház szolgálni akar: az uralkodás, a hatalomgyakorlás nem tartozik megtisztult arculatához. Az a dolga, hogy a saját lehetőségeivel segítsen minden jóra törekvő kezdeményezést, elsősorban azokat a társadalmi reformokat és humanus törekvéseket, melyek a krisztusi tanítással megegyeznek és abból logikusan következnek, melyek a magyar nép egyetemes érdekeit szolgálják és az egész emberiség boldogulásának ügyét is előbbre viszik.

A magányosságba zárkózott és kifelé érdektelen ember megszűnt, és lassan múlóban van a társadalmi életet mérgező szolipszizmus és individualizmus ideológiájának minden káros következménye. Ebben az új történelmi helyzetben az egyház szerepe is szelesebb horizontot kap. A jelen perspektívák szerint számbelileg hosszabb időn át az egyház aligha fog növekedni, de csodálatosan mélyül, és megmarad Krisztus „kisdéd nyájának” küldetése, hogy a világnézetek és vallások pluralizmusában az evangélium örömezetét képviselje: az emberek testvérekké tételét és a szenvedélyektől, a szorongatásoktól és az egymástól való félelem rémétől való megszabadítást hirdesse és szorgalmazza. Ebben a programban benne foglaltatik az egyház céljának ma oly döntően fontos szekuláris komponense is: szolgálatával segítenie kell az embereknek itt a földön mind jobbra, — és evilági értelemben is — mind boldogabbá tételében.

Amit az egyház mai küldetésének tisztázása és biztosítása érdekében tesz, az már önmagában is egyenlő a dialógus keresésével és a diakónia vállalásával. A dialógus és diakónia a mi esetünkben már a cél és eszköz azonosságában válik egy valósággá: a diakónia csak a kapcsolatkeresésből és a kölcsönös megértésből származhat, a dialógusnak pedig csak úgy van értelme, ha gyakorlati célkitűzése a szolgálat. Így már szolgálatot jelent a dialógusra való elhatározás, annak előkészítése és előfeltételeinek biztosítása, a megtisztulás akarása az objektív külső kritika elfogadásában és a bátor önkritika vállalásában. Így lesz azonos a mai diakónia Krisztus főpapi imájának általunk vállalt megvalósításával, hogy: „mindannyian egyek legyének” (Jn 17,22). Ebből nemcsak ökumené születik, melyet a zsinat a keresztény egyházak egymásra találásának és közös tevékenységük előmozdításának érdekében vett fel reformjai közé, hanem ennél messzemenően több, mert amiről itt beszélünk, világméretű perspektívából táplálkozó megoldáskeresés mindazokra a problémákra, amelyek korunk ellentétes belső struktúrájából adódnak.

Amikor a katolikus ember ma, belső vallásos meggyőződésből keresi a diakóniát, a másik ember vagy a közösség szolgálatát, akkor erre nemcsak az

evangéliumi tanítás megújult szemlélete és a II. vatikáni zsinat tanítása alapján vállalkozik, hanem még ez előtt vagy ezzel párhuzamosan megérzi a korforduló szelének előrehajtó erejét is. Ez utóbbi megköveteli, hogy spontánul engedje magára hatni az új kor megtisztító, józanító és felvillanyozó áramlásait: félreérthetetlenül a közösségi ember és a közösségi kultúra felé menetelünk. Megfelelő önreflexió és önkritika nélkül senki, de még az egyház és a vallásos emberek sem tudnák közösségteremtő erővé válni. El kell ismernünk, hogy a szocializmus térhódítása nemcsak a gyarmati népek felszabadítását segítette elő, nemcsak sok ember egyéni, személyes világában indított el új mozgásokat, hanem kívülről és távolról az egyház megújulásának is egyik előmozdítója lett, mert egészséges polarizációt hozott létre a hívek egyházi életében. A marxista vallás- és egyházkritika sok hívőben, de a helyi egyházakban is elősegítette azt a folyamatot, hogy az egyház merje felülvizsgálni múltját, és önmagát újra meghatározva és megtisztítva tekintsen a jövő elé.

A belső dialógus, mint előfeltétel. — A mai krízisjelenségek élesen mutatnak rá a nagy tisztogatási feladatokra: fel kell számolnunk a vallási élet és az egyházra ráarakódó formalizmusokat, a szokássá kövesedett tartalmatlan kereteket és az egyház intézményességéből származó dogmatikus merevségeket. Ami a kereszténységnek és minden vallásos csoportosulásnak ma egyaránt árt, az a hamisan értelmezett tradícionálizmus, és az ezzel összefüggő szellemi, társadalmi és politikai konzervativizmus. Az evangéliumi ember féllábbal mindig a holnapban jár. A belső kritikának kiméretlenül fel kell számolnia azokat a tételleket és nézeteket, amelyeket egyoldalúan és triumfalisztikusan az egyház tökéletességéből, időfelettségéből és változtathatatlanságából véltünk levezetni. A triumfalizmus káros maradványai még ma is több új kezdeményezésnek állnak útjában. Volt és talán még ma is van olyan nézet, mintha egyedül csak az egyház lehetne minden jónak és haladásnak előmozdítója, s mindezért egyedül az egyháznak kellene vállalnia a felelősséget. A világ alakításában azonban az egyház már régóta nincs egyedül, s az egyházon kívül állók mind nagyobb számban és teljes felelősségvállalással ragadják meg a világalakítás feladatait. A helyes kritika alapja csak reális történelmi tudat lehet: a marxisták, a szocialisták és a kommunisták nem az égből pottyantak le és nem is a földből bújtak elő, hanem a keresztény Európa „produktumai”.

Az önkritika másik fontos követelménye, hogy belássuk a múlt hibáit, mulasztásait, hogy véglegesen felszámoljuk mindazt, ami az egyházat vagy téves egyoldalúságban, vagy történelmi kényszer alatt kiszolgáltatva világi, politikai és társadalmi hatalmaknak. Ha erre szükség van, még a katolikus hierarchia objektív elmarasztalásától sem szabad eltekintenünk. Nem lehet mondanivalónk a mai világ számára, ha nem mondjuk ki bátran, melyek voltak a régi társadalmi struktúrák, a feudalizmus és a kapitalizmus bűnei, s ezekből túélve a mai kapitalista világban mi zavarja még mindig a társadalmi egyensúlyt szinte a világ minden sarkában. Hitelességet ezen a téren is csak az a befelé fordulás nyerhet, mely Krisztus nevében vállalja az egyenlőséget mindazokkal, akik eddig sohasem kerülhettek a tisztviselés és egyenlőség elbírálása alá. Ez az evangéliumi szellemtől áthatott önbírálat a szálkákat és a gerendákat előbb a saját szemében keresi, és ma már képtelen lenne kimondani, hogy a nem hívő nem is lehet jó, altruista, önzetlen, igaz és tisztességes ember, mint ahogyan ez még nemrég történt. A zsinat nem ítélte el az ateizmust, mert az evilági nézetek önálló, független területeit és hatáskörét is el akarta ismerni.

Az egyházon belüli önkritikának vagy inkább helyzetvizsgálatnak van még egy harmadik területe vagy követelménye is: hogyan veszi az egyház saját jelenét, és hogyan néz a jövőbe? Vajon a II. vatikáni zsinat és az új teológia szellemében él és tevékenykedik-e, érezhető-e már benne a reformok új szele és a holnap kialakuló új egyház légmozgása? Ha nem vesszük tudomásul a reformzsinat nagy gondolatait, ha nem alakítjuk át a kor követelményeinek megfelelően egyházszemléletünket, ha nem éljük át a jövő keresztényebb és emberibb emberének zsinati vízióját, képtelenek leszünk az egyház mai akarásából lelki programmal átalakítólag hatni a világra. A zsinat jól reagált „az új emberre és az új világra”, tudomásul vette a nagy történelmi fordulót, helyesen érzékelte, hogy a mai emberiség új lelki honfoglalásban is van, s ezért fogalmazta meg mai szinten az „aggiornamento” minden követelményével, a „modernség” követelményeinek figyelembevételével küldetését és tennivalóit.

Nézetem szerint az egyház jelen helyzetét és aktualitását döntően meghatározza az a tény vagy kérdés, tud-e és milyen mértékben tud felelősséget vállalni a jövő emberéért? El kell ítélnünk a múltat, de elkövetünk-e mindent az új jövőért? Korszerűek-e prédikációink, tanításaink, a hívek lelki és erkölcsi nevelése, haladó szellemben neveljük-e a jövő papjait, mai szinten mozog-e a papi továbbképzés, a katolikus sajtó, a könyvkiadás, stb.? Megmondunk-e mindent híveinknek, amit a zsinatról és az egyház mai akarából tudniuk kell, őszintén és tudatosan fáradozunk-e egészen konkrétan híveinknél egy új közösségi keresztény emberkép kialakításán? Csak ilyen belső megnyitottságra kész, a problémákkal szembenézni merő reformtudat támaszthatja alá ma az egyház világbá-nézését és további, az ember alakításában vállalt segítségét. Ha nem kívánjuk és keressük ezt az újat, amit a zsinat akart, akkor azt az újat sem találjuk meg, amit ma a világ akar, ami felé belső kényszerrel fejlődik.

Cselekvésre elszánt radikalizmus. — A diakóniának a belső megtisztulásra való törekvésen túl kifelé bátor kitarulkozásra, radikális cselekvésre és kendőzetlen, tárgyilagos őszinteségre kell törekednie. Ez a párbeszédet elindító és kísérő kitarulkozás önmagát állítja oda, mint a bizalom garanciáját. A bizalmatlanság legtöbbször a be nem vallott hibákból, az eltitkolt szándékokból és a szubjektív előítéletekből származik. Az ember lényegét, megismerési és erkölcsi cselekvésvilágát két transzcendentális jegy vagy sajátosság jellemzi: az igazság megismerése és a jó cselekedetre való ráhangoltság vagy rátermettség. Ezek, mint lényeges léthatározományok szabják meg és járvák át az ember egyéni világát. Az utóbbit, mint a kitarulkozás szubjektív és effektív beteljesedését szeretetnek nevezzük, ez az emberi cselekvésvilág csúcsa, az evangélium lényege, az egyház elévülhetetlen krisztusi öröksége.

Ha megnyitottak vagyunk a másoktól hangoztatott igazságok elfogadására, ha készek vagyunk előbb saját hibáinkat megismerve azokat felszámolni, akkor eloszlattuk a bizalmatlanság fojtogató kódét. Korábbi társadalmi életünkben voltak égbekiáltó méltánytalanságok és lesújtó, szomorú helyzetek, elnyomásból és kizsákmányolásból származó igazságtalanságok. Ezek nem az egyház közvetlen bűnei, de sokszor egyetemes mulasztásokból eredő nagy hibák. Mindenesetre a kereszténységgel és a lelkiismerettel össze nem egyeztethető tényekről van szó, és a keresztény társadalom téves tetteinek minőségű, így az egyház tekintélyét is aláásták, bizalmatlanná téve a szegény és nincstelen tömegeket, mert hallgatólagos — sőt olykor tevőleges — bűnrészességgel is lehet vádolni egyháziakat.

Ezek a tények akkor sem lennének fenntartás nélkül igazolhatók, és akkor is igazságtalanságok maradnának, ha az egyház arra törekednék, hogy mint a kapitalista társadalommal való egybeforrottság velejáróit értelmezze őket. A munkásság bizalmát az egyház csak az igazságra és igazságosságra való törekvés radikális hirdetésével és áldozatos cselekvésével nyerheti vissza, természetesen csak azokban a hívekben és kereső kiválóknak, akik az egyház erkölcsi erejében is hisznek.

Nekünk keresztényeknek hinnünk kell az igazságban, a mindenki igazságosságában és szeretetében, mert ezek mint lelki és erkölcsi tényezők felülmúlhatatlan erőt képviselnek a világ átalakításában. Igazabb, igazságosabb, a szeretettől átfűtött és a béke szivárványától körülövezett világot várunk. A II. vatikáni zsinatnak ez volt az attitűdje, de még sok időnek kell elmúlnia, míg a minden változással együttjáró kettősségek és ellentétések kiegyenlítődnek. Sok, magát jó hívőnek valló keresztény nincs tisztában azzal, mit kíván ma tőle a hite. Akadnak keresztények még ma is, akik vak ellenségei a szocializmusnak; nemcsak a benne rejlő materializmust vagy ateizmust vetik el, hanem az egészet, mint társadalmi jelenséget. Ezek nem ismerik a történelmet, a kor reális képét, politikai, társadalmi és ideológiai gyökereit, és félnék szembenézni a körülöttük megváltozott világgal. Az ilyenek úgy érzik, hogy Isten igazságának ők az igazi hordozói, és ezek az igazságok, mint megváltozhatatlan égi kincsek mindig ugyanazok maradnak, vagy ha meg is változnának, akkor is előre meghatározott séma szerint alakulnának át. Nem értik meg, hogy az egyháznak belülről is meg kell változnia, nem ugyan lényegében, de a lényeg mai alkalmazásában. Az ilyenek természetesen azt sem akarják észrevenni, hogy maga a marxizmus is állandó alakulásban és fejlődésben van.

A maradi magatartás képtelen annak belátására, hogy a mai megváltozott körülmények között az evangélium első követelménye: meg kell nyílnunk a kérdések és a problémák előtt, meg kell tudni hallgatni mások kérdéseit is és gyakorlatilag is együtt kell működni mindabban, ami mindenki javát szolgálja.

Diakónia az új közösségi ember érdekében. — Az egyházon belül már jóval a II. vatikáni zsinat előtt megindultak azok a mozgalmak, amelyek egyrészt a vallásos keresztény eroszt és tartalmát kívánták megtisztítani a doktrinális megmerevedéstől, másrészt a keresztény embernek a világban, a társadalomban, századunk nagy társadalmi, szellemi átalakulásában való részvételét és szerepét siettek megjelölni. A liturgikus mozgalom kibontakoztatása egyre jobban felhívta a figyelmet arra, hogy csak olyan vallásosságnak van értelme és értéke, mely mögött személyes istenkapcsolat és a másik emberért való áldozatvállalás és személyes önbevetés áll. Más szóval a világ előtt tett tanúságtételben csak az a vallásosság ér valamit, amely az embert valóban jobbá és többé tudja tenni. Az evangélium szelleméből születő hitet radikális cselekvés nélkül el sem lehet képzelni.

A II. vatikáni zsinaton az egyház az Isten népének és Krisztus titokzatos testének tanításával le akarta vetni intézményességének egyoldalúságait, túl akart jutni a doktrinális és diszciplináris megmerevedéseken, s ismét meg akarta teremteni a hívekben a személyes kapcsolatot a vallásos élet egészével, az Isten külön világával és az emberiséggel, mint közösséggel. Ennek köszönhető, hogy valósabb lett a hívők vallási tudata is. Az igazi vallásos ember nem álmodozó, és életszemlélete azért reális, mert az élet fölé nem önmagát állítja kizárólagos kritikussal, bírálóul, szubjektív véleményezőül, hanem Isten elismerésével erkölcsi normája a minden embert egyaránt kötelező objektív lelkiismeret lesz.

Az emberi közösség valósága ma mint új tudat, mint az emberi boldogulás eddig ismeretlen nagy feladata, de egyúttal mint energiaforrása jelentkezik. A szolidaritás új eszméje hat át bennünket, de hogy ez valóban erőforrássá váljék, az igazság és jószág győzelmének hitéből kell táplálkoznia. E tekintetben a hívő szerepe életető gyökere lehet az egyén és közösség új kapcsolatának. Az egyház közösségi küldetését elsősorban biblikus megvilágításban kell előadnunk. A megújult lelkület megtérést tételez fel, vagyis elfordulást a bűntől, a gyűlöletől a Jézus Krisztus által hirdetett megigazulás és üdvösség erejében. A megtérés szorgalmazásán túl, e tanítás konkrét pozitívumait is hirdetnünk kell: „amit egynek a legkisebbek közül tesztek, nekem teszitek” (Mt 25,45). A ma emberének vállalkozása a közösség szolgálatára egyúttal az elidegenedésből való menekülést és azt az önfelzabarádítást jelenti, amellyel a legmélyebb értelemmel tölti ki. Így épülhet a keresztény remény azokra az alapokra, melyeken állva képesek leszünk az emberi közösséget belső feszültségeiben is hordozni és ellentéteit áthidalni.

Új emberekké kell válnunk, „több emberré” kell alakulnunk, ha azt akarjuk, hogy a világ jobb és szebb legyen. Elveszne azonban a lényeg a szemünk előtt, ha az egyház feladatát csupán a keresztény közösségi szolgálat horizontális feladatvállalásában határoznók meg. Korunk kétségtelen nagy feladata az új közösségi ember megteremtése. A külső szolgálatvállalás azonban még nem megújulás. Csak a belső erők mozgósítása és a tiszta lelki energiák felszabadítása eredményezhet újjászületést. A jó és rossz közötti harc küzdőtere a lelkiismeret. Itt kell világos látást és szabadságot biztosítani. Ha van helye a vallásnak a szocialista társadalom építésében, akkor helyét itt kell kiemelni. Itt válik sajátos valósággá a diakónia: az ember lelkiismeretének megtisztításában és a jó felé történő mozgósításában.

Sorsvállalás a haladó néppel

Politikai beavatkozás nélkül. — A Marx által oly komoran és fellázítóan lefestett „elidegenedés”, vagyis a másoknak, a tőkének, a politikai hatalomnak való kiszolgáltatottság kegyetlen belső kényszerrel saját maga lényegéből is kiforgatta és önnönmagától is eltávolította az embert. A „nagy emancipációt” a forradalomból született és abban megedződött népi politikának kellett vállalnia. Az egyház elvei és lényege folytán pártpolitikát nem folytatott: csak a saját útján lehet segítségére a társadalomnak, lelki és szellemi téren.

A politikai „engagement” elsősorban a közéletet irányító cselekvésben nyilvánul meg, a társadalmi elkötelezettség viszont előbb és alapvetően magatartást jelent. A személyes cselekvés ez utóbbiban az egész ember gondolkodásából és érzésvilágából fakadó szüntelen állásfoglalás. Az egyház, mint vallásos intézmény, ne politizáljon. Valamely fennálló társadalmi struktúra politikai megváltoztatása nem egyházi földadat. Amikor például a francia püspöki karnak bizonyos, az egész társadalmat érintő kérdésekhez társadalmi elkötelezettségéből kifolyólag komoly mondanivalója volt, a püspökök mindig visszautasították azt a vádat, hogy politizálnak. Még világosabb példa Latin-Amerika, ahol a katolikusok részéről az égető szociális problémák megközelítése, az aktuális helyzetnek szinte marxista következetességgel történő analízise, és a megoldásnak a forradalmi felkelést megközelítő radikalizmussal való sürgetése olyan hőfokú, hogy ehhez hasonlót csak a következetes szocialistáknál találhatunk. E katolikusok vezetői azonban itt is arra hivatkoznak, hogy nem kívánnak politizálni. Isten népe legyen viszont mindig kész a társadalmi „engagement”-ra.

Erről a vallásos magatartásból folyó nem politikai, hanem szolidáris, szociális elkötelezettségről már a zsinati tárgyalások folyamán is többször szó esett, de e fogalmak mai alkalmazását különösképp kiemelték és kidolgozták a pápai enciklikák, a „Pacem in terris” és a „Populorum progressio”. Az egyház legújabb iránymutatása egyenesen tartózkodó a papság politikai szerepvállalása kérdésében, viszont annál nagyobb nyomatékkal mutat rá a haladó társadalmi szemléletre és az iránta való elkötelezettség fontosságára. A politizálás fogalma egyébként ma egyre inkább a régitől eltérő, sajátosan közösségi vagy „népi” értelmet kap. Akkor pedig politizálhat és politizáljon is mindenki; ha ez egyet jelent a nemzet ügyeivel való törődéssel, a mindenki sorsát javítani akaró, az anyagiakat és szellemieket magasabb szintre emelni kívánó szorgoskodással, aminek alapja a mindennapi munka lelkiismeretes elvégzése. A mai pluralista európai bölcsélet közös megsejtése: nem az ideológiák mentik meg a világot, hanem az egységes „politikum”, amely mint az emberiség boldogításának „közügye” egyre inkább tudatelőnybe kerül a mai ember gondolkodásában. A mai ember nem filozófus akar lenni, hanem minden egyes ember sorsával egybeferrotta gyakorlati társadalomépítő.

A zsinat felszólította a papságot és a híveket egyaránt, foglalkozzanak behatóan az aktuális társadalmi problémákkal, a világ helyzettel, a haladás, az emberi fejlődés és a béke kérdésével. Ezen a téren a legelső követelmény és a biztos bázis az „identitás”, az azonosság vagy sorsvállalás azzal a társadalommal és annak törekvéseivel, melyben az egyház él. Már ebből a szempontból is külön szerep jut a helyi egyházaknak, és az egész emberiség szempontjából sem lehet e szerep fontosságát alábecsülni. Olyan kereszténységet kell képviselnünk, melynek tanítása és mai alkalmazása természetesen az örök evangéliumi elvekre támaszkodik, de a jelen gondjai és kilátásai szerint legyen egészen nyitott és evangéliumi elvek alapján foglaljon állást a fejlődés mellett. A jövő még nincs, a jövő lesz, s valóban az egész világot, a társadalmi helyzetet és annak legjellegzetesebb vonásait nálunk is két szóval jelölhetjük meg: változás és fejlődés. Ha népünk életében olyan változás állott be, mely az eddigiekhez mérten kétségtelenül fejlődést jelent, akkor a nép mellett és a néppel együtt kell lennünk, hívőknek, nem hívőknek egyaránt.

Miért értékeljük a vallásos embert? — Mind többen lesznek az olyan marxisták, akik már nem vonják kétségbe az egyház és a vallásos emberek készségét és odaadását a másik ember és a jobb emberi társadalom érdekében. Minden ember annyit ér, amennyit másokért tesz; s jobb adni, mint kapni. Ezek evangéliumi elvekre visszavezethető axiómák, de ma mindenütt használják őket, mert a megtisztult emberiség vonásai is.

Ugyanakkor már ismételen hallatszanak nézetek és hangzanak el eszme-futatások a vallás felesleges és értelmetlen voltáról, meddőségéről és emberi tartalmatlanságáról. Szülőket olykor azzal akarnak lebeszélni gyermekeik vallásos neveléséről, hogy elavult, „gyerekes” tanításaikkal alkalmatlanokká teszik őket a jövő életre. A vallásos ember számára ebben elsősorban az a sértő, hogy erkölcsi mióvátát és akarását vonják kétségbe. Nehéz elképzelniük, hogy vallásos meggyőződésük vagy hívő magatartásuk miatt ki lehetne rekeszteni őket az új társadalom építéséből. Miért nem lehet nekik éppolyan joguk és közük népünk felemeléséhez, a boldogabb jövő megteremtéséhez, mint nem hívő világnézetet

valló honfitársaiknak? A kérdésre igaz és egyenes választ kell adnunk. Mindenfajta kendőzés vagy hallgatás bizonytalanságot és ennek következtében erőtlenséget hoz magával.

Tegyük fel tehát a kérdést: miért ne lehetne a hívő ember is teljes értékű tagja a szocializmusnak? Erre a kérdésre a hívő egyszerűen nem tud válaszolni, nem talál rá logikai magyarázatot. Az olyasféle válasz pedig, hogy aki vallásos, az idealista világnézetet vall, a szocializmust pedig csak tudományos világnézetet valló emberek építhetik, meghökkenti a hívőt, annál inkább, mert hiszen ez ellentétben van a szocializmus alapelveivel. „Földi boldog hazát” csak úgy lehet teremteni, ha a földre nézünk és nem az égre! Emberi erők bevetéséből, és nem az égiek áldásától függ az eredmény! — E válaszok azt a látszatot keltik, mint-ha a vallásos ember nem saját magát, nem saját erőit vetné a társadalom boldogulásának biztosítására, hanem kívülről erőket is kellene vagy akarna mozgósítani. A hívők képtelenek olyan magyarázatot elfogadni, hogy vallásos magatartásuk miatt emberi, polgártársi vagy hazafiúi hozzáállásuk hiányos, elégtelen és ennek következtében másodlagos lenne. Így nemegyszer az az érzésük, hogy hozzájárulásuk csak megengedett vagy soron kívül álló valami, ami ennél-fogva nem is lehet teljes értékű.

Ha a hívőket nem lehet egyenlő előjellel és értékeléssel számbavenni, akkor ebből az következik, hogy fenntartás nélkül nem is lehet rájuk építeni, magyaráran mondván nem lehet bennük megbízni. A hívőt különösen sérti, ha vallásos hite miatt elmaradottnak, szellemileg gyerekcipőben járóknak és a mesék világában élőnek tartják. A mai keresztény ember tisztában van azzal, hogy az ősök esetlegesen hiányos vagy „naiv” hitét már nem vallhatja úgy, hogy ne kerüljön ellenkezésbe a mai világszemlélettel és a tudományos fejlődés vívmányaival. Ezért mondjuk, hogy a mai ember „istenképének” is másnak kell lennie. Istent csak nagyon „emberszabta” hit képzelhette el úgy, mint a felhők felett trónoló hatalmas Urat, aki a világ történelmét titokzatos tervei szerint irányítja. Amióta az ember szellemi fejlődése folytán maga is vállalhatta a világegyetért való felelősséget, egyre mélyebbre hatott a természet titkaiba, és saját magát tekintve a világ „újrateremtő”-jének, mert a természetet az emberi közösség javára és boldogítására kívánja átalakítani. A modern ember alapérzése már az, mintha Isten nem közvetlenül nyúlna bele a világ dolgainak folyásába. Képzeltben így külsőleg talán távolabb került Istentől, de annál közelebb él mint személyi valóság az ember erkölcsi világában. A mai vallásos ember meggyőződése, hogy Istennek, mint saját lelkiismerete legfőbb személyi normájának, felelősséggel tartozik.

Ha ez előbbieket végiggondoljuk, igen drámai lenne a képlet, melyben a vallásos ember saját helyét a mai társadalomban megjelölni kényszerülne. Egyszerűen nem érti a másoktól neki tulajdonított meddőségét; azért mert hisz Istenben, nem tarthatja magát csökkent értékűnek vagy erkölcsstelennek, s amikor szívét-lelkét akarja odaadni, nemegyszer úgy érezheti, hogy embersége lényeges vonását kellene kivetnie: vallásos meggyőződését, szerinte egész emberi mivoltának egyéni, személyiségi központját.

A szubjektív és túlhaladott nézetek revidálása. — A hívőnek túl kellene tennie magát kisebbségi érzésein, de ez azért nehéz, mert megítélése szerint gyakran nem tárgyilagos, tényszerű érvek alapján, nem logikai megfontolással minősítik, hanem előítéletek vagy a régi ellentétekből származó érzelmi mozzanatok nyomán. Ha nem lenne annak tudatában, hogy vallásos meggyőződése döntő szerepet játszik személyisége, emberi kapcsolata, munkája és társadalmi szolgálata alakulásában és serkentésében, akkor talán nem védné oly elszántan belső kincseit.

A mai hívők ugyanis kritikus öntudattal alakítják ki magatartásukat társadalmi és szellemi téren egyaránt, mindahhoz, ami haladást és fejlődést jelent. Az egyház életében ma végbemenő változások nem maradnak rezonancia nélkül a hívők lelkületében. Amikor az emberi fejlődés új szakasza előtt állva mindenki átérzi, hogy több emberiségre, mélyebb, altruista erkölcsiségre van szükségünk, hogy egyéni áldozatvállalással is küzdeni kell az integrált tudományért, az új civilizációért és kultúráért, akkor a hit felől nézve bizvást kimondhatjuk: az egyház kétezer év alatt összegyűjtött erkölcsi, tudományos, szellemi és kulturális értékeit ajánlja fel a jövő építéséhez. Ami a mai hívőnek ezzel az őszinte meggyőződésével ellenkezik, azt előítéletként vagy túlhaladott érzelmi el-

lenállásként joggal elutasíthatja, és joggal vallhatja, hogy minden jóakarátú emberrel összefogva — bármilyen világnézetű legyen — munkálója lehet az emberiség új korszakának.

A pluralizmus közös vállalása. — Pluralizmus, koegzisztencia és dialógus! Erre a három fogalomra és valóságra építettük eddigi elemzéseinket. A pluralizmus szabadságának kölcsönös elismeréséből mindannyiunk számára kötelező tárgyilagosságot, a koegzisztencia egészének megvalósításával még több demokráciát és a dialógus folytatásából és elmélyítéséből az értékek és erkölcsi erők kölcsönös teremtő egybeforrását várjuk az új társadalom és a holnap emberének nagy tervében. A vallásos ember természetesen önreflexiót és önkritikát vár azoktól is, akikkel együtt él és akikkel együtt kíván tevékenykedni. A szocializmus hazai önkritikájáról még akkor is elismeréssel kell szólnunk, ha a mai napra is maradt még korrigálni való. A dialógusra kész marxista önreflexiótól mindenekelőtt azt várjuk: fogadják el marxista oldalon is a pluralizmus őszinte, a nehézségeket valóban vállaló realitását. Ha ma konstruktív egymás mellett élésről, annak kötelességéről és felelősségéről beszélünk, akkor e téren csak a pluralizmus elveinek elismerése, a benne rejlő szabadság valósága és a különbözőségekből tartalmazott értékek iránti felelősségtudat ad állandó eligazítást.

A vallásos embereknek szocialista államunkban feltétlenül számolniuk kell a marxizmus társadalomtanával és államelméletével, és ezt saját világnézetük feladása nélkül kell elfogadniuk. Más szóval, szabadnak kell maradniuk. Ebben rejlik a koegzisztencia titka és minden izgató érdekessége. A nagy feladat a megoldás kötelezettségének vállalása és ennek a gyakorlati következményekben kialakuló újszerűsége. Amit a vallásos emberek várnak, az egyrészt a pluralizmus tárgyilagosságából eredő igazságkövetelmény, másrészt a koegzisztencia, mint etikai elvből származó demokratikus elismerés és viszonyszolgálat az új társadalom épületének egészében. A pluralizmust nemcsak elviseelni kell, hanem egymás részére termékkennyé is kell tenni. Bizton remélhetjük, hogy e téren a marxistáktól sokat tanulhatunk. Mi ugyanis a koegzisztencia lényegét nem csupán a súrlódásmentes együttélés vállalásában látjuk. Vallásunkból fakadó feladatvállalást is látunk benne: a feszültségek dinamikájába, erejébe vetett hitről és az emberi együttműködésbe helyezett reményről van szó. Ez a zsinat utáni magyar egyházi helyzet lélektana. Tudomásul akarjuk venni, hogy itt, ebben a térségben és most, a történelem jelen szakában kell helytállnunk és tanúságot tennünk Krisztusról és evangéliumának igazáról. Meggyőződésünk, hogy a dialógusnak saját részéről történő spontán vállalása által ma a marxizmus is új színeket és lehetőségeket fog felfedezni a kereszténységben. Ilyen folyamatoknak vagyunk tanúi egyébként Latin-Amerikában és közelebb, Franciaországban is.

A világnézetek egymás mellett élésének minden konkrét eredménye hitelesíthető, nevezetesen konkrét tétel is, hogy a marxista társadalomelmélet gyakorlatához keresztény oldalról is el lehet jutni anélkül, hogy a keresztény hit és világnézet alapjait fel kellene adni. Hiszen — lényegéből következően — szüntelen fejlődés megy végbe a marxista szemléletben is, amely hiteles formájában éppenséggel nem dogmatikus; fő ereje a magukba merevedő ideológiákkal szemben éppen a mindenkori történelmi elemzésen alapuló meg- és túlhaladás. Föllelhető tehát (s itt-ott már tapasztalható is), hogy amennyiben a történelemben megjelenik egy új „vallásos jelenség”, az előbb-utóbb módosítani fogja a marxizmusnak bizonyos régebbi, részben meghaladott „vallási jelenségekből” levont kritikáját is. Az „új jelenség” produkálása viszont a mi föladatunk.

A szocializmusnak mindannyiunk számára a megtisztult népakaratot, a közösség érdekeit, a társadalmi egyenlőséget és az egyén személyi értékeinek, szabadságának megbecsülését kell jelentenie. Ezek a szocialista demokrácia alapelvei, s ebben az értékskálában azonosak lehetnek bizonyos marxista és keresztény tételek. Az utóbbi tizenöt évben például *Helder Camara*, a braziliai Recife érseke egyre bátrabb beszédeivel a munkások és szegények igazáért szállt síkra, és a forradalmi hangir merész elemzésével világviszhangot is keltett. Szerinte a régi társadalom fő bűne a kapitalizmus, ennek tévedései és rombolásai szükségszerűen következtek be, mert lényegénél fogva melegágya lehet az önzésnek, mások kifosztásának és elnyomásának. VI. Pál pápa ide vonatkozóan

ezeket mondja: „El kell ismerni, hogy a tőke uralmának, az úgynevezett kapitalizmusnak bizonyos formájából igen sok baj származott, ennek során nagyon sok igazságtalanságot vittek végbe, sok-sok testvérharcot indítottak, melyek következményeit ma is tapasztaljuk” (Populorum progressio, 26). A régi és új kapitalizmus káros következményei csak tüntethetők el, ha magán a kapitalizmuson is túljutunk. Az érsek nézete szerint a szocializmus, mint társadalmi és gazdasági rendszer, elvei szerint nem rossz, de mint új kísérletnek még mindig vannak hibái és egyoldalúságai, ezek azonban korrigálhatók. Ebben a felismerésben feltétlenül benne foglalatik a szocializmussal való partnerség öntudatos vállalásának a lehetősége, ahogy ezt Camara érsek a világnézeti különbségek érintetlenül hagyásával, de azok veszélyeire is rámutatva, ismételten hangsúlyozta. Nekünk keresztényeknek meg kell tennünk a következő fontos lépést: „Nyíltan meg kell mondanunk, hogy a kapitalizmus, nem pedig a szocializmus az önmagában rossz rendszer, és a szocializmust csak ferdülései miatt lehet elítélni. Ezzel együtt azt is ki kell nyilvánítanunk, hogy a forradalmat kizárólagosan történelmi kapcsolatok kötik a dialektikus materializmushoz és ateizmus-hoz, s a forradalom, mint ilyen, a kereszténység belső lényegének nem mond ellent.”

A marxista kritikának sok tekintetben igaza van abban, hogy egyesek vállalása még nem is olyan régen részben azonosult egy halálraítélt társadalmi rendszerrel és annak doktrínájával, akaratlanul is a megmerevedett kapitalista rendszer ideológiájának színében tűnhetett fel. De a vallás abban a pillanatban megszűnik „ópium” és a valóságot kendőző fikció lenni, mihelyt saját belső erejéből függetleníti magát az elavult és megmerevedett társadalmi rendszertől és annak kritikussává válik. A hitnek és a vallásnak nem kell szükségszerűen azonosulnia egy-egy kor szellemével és társadalmi képletével, de mindenkor a nép szolgálatában kell állnia. Itt az ideje annak, hogy a vallás ismét bebizonyítsa önértékűségét, a vallás erőinek az emberi felszabadítás és fejlődés horizontjába való beállításával.

Mai mérleg a holnap küszöbén

A dialógus tételei. — A dialógus eddigi alakulásának és valószínűleg további kibontakozásának kérdései és problémái valójában ismeretesekek: az egyház és állam közti érintkezési pontok és ezek sajátos közös területe; az egyház és állam elvi szétválasztásának gyakorlati kihatásai; a szorosabb pozitív együttműködés területei és fokozatai a Hazafias Népfrontban és a különböző társadalmi egyesületekben; az egyház hozzájárulása és erkölcsi támogatása a haladó társadalmi élet kibontakoztatásához és egyáltalában az egész belső konszolidáció megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez; az egyház nemzetközi kapcsolatának és a világegyházzal való együttműködésének keretei; a nemzetközi politikai élethez való vonatkozások az összemberiség érdekeinek szem előtt tartásával, a béke, a szolidaritás, az együttműködés és a biztonság kérdéseiben. Mint említettem, nem kívánom e kérdéseket mind részleteiben taglalni, éppúgy nem óhajtok a hitoktatás kivételével aprólékosan kitérni a dialógus gyakorlati érintkezési pontjaira sem. E gyakorlati vonatkozású, nem csekély horderejű kérdésekhez szóljanak majd azok hozzá, akik a dialógus érdekében valamit tenni kívánnak.

Írásaimban talán végig érezhető volt, hogy elsősorban a párbeszéd elveit kutattam, s amennyire lehetett, ezeket kívántam tisztázni. Nagy előrelépést jelentene ezek alkalmazásának lehetőségeit most már közelebbről megvizsgálni. Az ilyen természetű kérdések szintén ismeretesekek: a Magyar Népköztársaság és a Szentszék kapcsolata, a mai részben eredményesen zárult és még folytatólagos jövőbeni tárgyalások a jó viszony erősítésére és stabilizálására; az egyház, illetve a hívek sajátos vallásos tevékenységének, az egyházközségi életnek, a vallásos nevelésnek, az iskolai és templomi hitoktatás sok és sokszor bonyolultnak tűnő problémái; a katolikus középiskolák, a katolikus sajtó, a könyvkiadás elvi és gyakorlati vonatkozásai; az egyház és az Országos Műemléki Felügyelőség, valamint egyéb kulturális intézmények együttműködése.

Rövid vázlatos leírásban a dialógusnak talán legkényesebb pontját is szeretném érinteni, ez a vallási nevelés és a hitoktatás kérdése. Úgy érzem, ha e problémáról nem tennék említést, elhallgatnám azt, amiről minden érdekelt tud

és beszél. E hallgatás viszont az eddig mondottak hitelességét is kétségbe vonhatná. De miért ne lehetne erről a kérdéstről is bátran nyilatkozni?

Hazánkban a felszabadulás előtt a hitoktatás az elemi és a középiskolákban minden iskolaköteles gyermek számára kötelező volt. A Magyar Népköztársaság kormánya, valamilyen megfontolás alapján, nem kívánta hirtelen töréssel megszüntetni az iskolai hitoktatást, az új magyar alkotmány biztosította is a szülők gyermekei részére a hitoktatáshoz való jogot, ugyanakkor a kormány — így van ez a nyugati szabadelvű demokráciákban is — a hittantanításon való részvételt fakultatívvá tette. Ennek megértése logikusan következik az állam és egyház szétválasztásának tételéből. Világos volt, hogy a korábbi magyar szekularizáció és az új világnézeti orientálódás következtében nem minden szülő kívánta gyermeke számára az iskolai hitoktatást igénybe venni. Az iskolából elmaradtak számára az egyháziakból és állami megbízottakból még 1949-ben alakult egyeztető bizottság, az ún. Paritásos bizottság tervezete alapján a templomban lehetőség adatott a vallástan alapelemeinek tanítására a heti kétszeri katekézis-oktatásban, a két hónapon át tartó elsőáldozási és az egy hónapon át tartó bérnálási előkészületekben. Az iskolai hitoktatás maga az évek során mindig jobban lemorzsolódott, és már körülbelül tíz év óta a városokban és a járási székhelyeken többé-kevésbé megszűntnek tekinthető. Ma faluhelyeken az iskolakötelezettek körülbelül 25—27%-a jár iskolai hitoktatásra. A párttagok már világnézeti meggyőződésből sem járatják gyermekeiket hitoktatásra; a többi szülő közül viszont sokan a tudományos vagy materialista világnézetnek az iskolában való bevezetése és erősödése miatt, de azért is, mivel félték a kettős nevelés bonyodalmaiktól, nem vették igénybe az iskolai hitoktatást. Nem lehet elhallgatni, hogy egyes személyek és helyi szervek és a párttagok részéről történik rábeszélés, propaganda és sajnos nemegyszer szabálytalan beavalkozás — amit legfelsőbb helyekről mindig elítéltek.

A lelkeszkedő papság a hívek támogatásával és az ordináriusok buzdítására elkezdte a templomi hitoktatás rendszeres bevezetését azok számára, akik ilyen vagy olyan okból elmaradtak az iskolai hitoktatásról. Józsan megfontolás alapján számolni kell azzal, hogy az iskolai hitoktatás nem elégíti ki a hitoktatás igényeit. Az ebből fakadó bizonytalanságot a Magyar Püspöki Kar az Állami Egyháziügyi Hivatallal történő tárgyalásokkal kívánja törvényes keretmeghatározással eloszlatni. Az 1975 januárjában püspökkari körlevélben közzét szabályozás nem zárja ki, hogy a tapasztalatok és igények alapján további módosítások történjenek, és az eddigi keretelőírások megfelelően alakíthatók vagy változtathatók lesznek. Így a jelenlegi helyzet a heti két órával és az iskolai módszer alkalmazásával elvileg megnyugtató keretet biztosít.

A templomi hittan bejelentésének és ellenőrzésének kérdéséhez is hozzá kell szólnunk. A rendelkezés úgy szól, hogy a templomi hitoktatásra jelentkezettek csoportbeosztását és oktatásuk idejét a legközelebbi Tanácsnál be kell jelenteni. Ennek indoka az a mindkét oldalról hangsúlyozott követelmény, hogy az egyháziak, a hitoktatók szigorúan ragaszkodjanak vallásnevelési munkájukhoz és ne próbáljanak az ifjúsággal más szempontból is foglalkozni. Mivel a jelenlegi helyzet a helyi körülmények és konkrét adottságok figyelembevételével igyekszik megoldást találni mindenütt, ezért az utóbbi kérdésben is további fejlesztést várunk.

„Hazánkban nem kevés a hívő ember”. — A papság sohasem volt maga az egyház. A papság munkája azonban mindig igazolható marad, mert evangéliumi alapon vállalja a rábízott emberek lelki formálását. Ellenben mit tegyen a hívő, mi a feladata, és ez hogyan határozható meg a dialógusban? Ötmillió hívőből sok százezer várja az alapvető kérdések tisztázását. A pap hivatása egyértelmű, de a világi ember is úgy kívánja szekuláris feladatait teljesíteni, hogy megnyugvást keres minden feladatvállalásával egyszerre akarja teljesíteni a szocialista, a humanista emberi és a hívő ember keresztény küldetését.

Álljanak itt Kádár Jánosnak, az MSZMP első titkáranak a Hazafias Népfőnt Országos Tanácsa 1975. április 15-i ülésén elmondott szavai: „A (30 éves) nagy évforduló ünnepeinek megfelelő légköréhez, méltó megünnepléséhez jelentősen hozzájárult a magyarországi egyházak — a katolikus, a protestáns, az izraelita és az összes többi egyház — felhívása a felszabadulás évfordulójának megünneplésére. E felhívások között külön örömmel vettük a katolikus püspöki kar hazafias és pozitív állásfoglalását.

Olyan készüléket még nem találtak fel — bár rendkívül bonyolult számítástechnikai gépek vannak már —, amellyel felmérhetnénk, hogy például Magyarországon mennyi az ateista, a félig-meddig hívő és a hívő. Az emberek lelkebe nem lehet belelátni. Azt hiszem azonban, hogy hazánkban nem kevés a hívő ember. Amikor egyetemes összefogásról és szocialista nemzeti egységről beszélünk, rájuk is gondolunk: mindnyájunknak össze kell tartanunk. Ezért is öröm számunkra, hogy a felszabadulás 30. évfordulójával kapcsolatban az egyházak is hazafias szellemben, szépen, ugyanakkor saját szándékaikkal és céljaikkal összhangban foglaltak állást, és segítettek abban, hogy ez az évforduló méltó ünnep legyen.

A legnagyobb segítséget ezzel nem a hivatásos politikusoknak, hanem a hívő embereknek adták; az elmúlt 30 év alatt feloldották bennük azt a lelkiismereti problémát és belső konfliktust, hogy a nép javáért, boldogulásáért dolgozó politikai erőkkel vagy az egyházzal tartanak-e. Ez nagyon sokat jelent munkánk és jövőnk szempontjából.” (Kádár János: A fejlett szocialista társadalom építésének útján, 1975. Kossuth, 187—188. o.).

Az utolsó évek fejlődése azt mutatja, hogy az egyház és állam közti dialógusból adódó kölcsönösség egyre termékenyebb talajt tudott biztosítani a közös feladatokat, az emberek belső megbékélését, közösségi, teremtő akarását, a hazáért és az emberiségért való öntudatos és szabad áldozatvállalást illetően. Mindez mint program benne foglaltatik ünnepélyesen a magyar alkotmányban, mely az egyházak küldetésének biztosítása végett szabadságot és anyagi támogatást szavatol, az egyház viszont vállalja az erkölcsi támogatást, az ideológiai kérdések érintetlenül hagyásával, a szocialista haza megteremtésében. Ezért is olyan kívánatos és sürgős, hogy az egyház-állam viszonylatában a rendezettség minél teljesebb legyen.

Lázár György miniszterelnök 1975. november 13-án tett vatikáni látogatása alkalmával VI. Pál pápa ezeket mondta: „Mélyen meg vagyunk győződve arról, hogy az egyház és állam közötti lojális összhang, amelynek szilárd alapja egymás sajátosságainak őszinte tiszteletben tartása, hasznos az egyház számára és ugyanakkor nem kevésbé hasznos a polgári társadalomnak is. Éspedig a következő okokból: a vallási béke már önmagában is értékes része az összhangnak, a nemzet életének, mindenki együttműködésének mindenki javára. Másrészt azért, mert így az egyház még hathatósabban hozzájárulhat állampolgárai, különösen pedig a fiatalok emberi neveléséhez is. Ez a nevelés a hazaszereteten és a társadalmi szolidaritáson túl a népek és a nemzetek közötti megértés és együttműködés eszköze. Annak a békének az alapja, amelyet a Szentsek éppúgy óhajt, mint azok az államférfiak, akik tudatában vannak súlyos felelősségüknek a jelen nemzedék iránt, amely válaszütra jutott: haladás vagy pusztulás. Tudatában vannak felelősségüknek az emberiség jövőjéért, és különösen is — minthogy egy nemes európai nép képviselőjéhez szólnak — ezért a kontinensért, amely a fajok és civilizációk olvasztótégelye. Az egyház önmaga számára csak azt kívánja, hogy szabadon teljesíthesse lelki szolgálatát, hogy felajánlhassa lojális segítségét az egyes embernek és a társadalmaknak, vallási és erkölcsi küldetésének megfelelően.”

Az egyház szolgálatának garanciája. — Hazánkban az új történelmi fordulat egyik legnagyobb ajándéka abban áll, hogy egyenlők lettek az emberek. Az emberi méltóság és szabadság elismerése így a közérkölciség eligazító alaponormájává válhatott. A kizsákmányoló osztálytársadalom megszűnt, a parasztság életkörülményei egyre közelebb jutnak az ipari munkásságéhoz, s az értelmiség alkotó tevékenységével mindinkább egybeforr a munkás-paraszt állam gondjaival és ügyeivel. Megnyílt az út a fejlett szocialista demokrácia felé. E fogalom nem is olyan régen tűnt fel a magyar közélet és politika nyelvezetében. Itt eltekinthetünk a fogalom marxista alapú megvilágításától, számunkra fontosabb a programot jelentő és fejlődést érzékelő fogalom közvetlen tartalmának lényegét ismerni, mint annak bölcséleti megalapozását. A demokrácia az egyén szempontjából nézve egyenlőséget, saját akaratának vagy törekvéseinek érvényesítését és szabadságot jelent. E három érték szociális, társadalmi vagy közösségi megvalósulása akkor eredményez erkölcsi többletet, ha az egyén nemcsak önmagáért van és dolgozik, hanem a másikért, mindenkiért is. Csak a másik emberrel együtt lehetünk igazán boldogok! Csak ilyen alapon alakulhat ki a sokat emlegetett és a széles tömegekben még mindig hiányolt szocialista tudat, vagyis a

közösség szemszögén és javán keresztül való nézés és kritika, az önzetlen szociális tevékenységre való beállítottság és gyakorlati készség. A szocialista demokrácia fogalmában rejlő tartalom teljességéhez, a humánus és etikum egységéhez keresztény erkölcsi alapelvezéssel is biztosan el lehet jutni. A fogalom minden tekintetben közösségi tudatból származó erkölcsi elkötelezettséget és készenlétet jelent az igazibb és jobb ember megteremtésére. Ez a zsinat emberképével is azonos.

A hívek a szocialista hazát megbecsülik és tudják, hogy vallásos meggyőződésük a beválás és az életszerűség kritikai próbáinak van lépten-nyomon kitéve. Töretlenül bíznak abban, hogy ez a próba, melynek mérlege abban áll, ki tesz többet vagy ki mond le többről a másikért, a hívők és nem hívők tudatában eleven valóságként lesz jelen. A hívők — minden emberért küzdő társadalmunk tagjaként — kívánnak sikraszállni a közös célokért, mert tudják, hogy munkakedvük, tudásuk és szakszerűségük kivívja mások megbecsülését és számtalanszor tapasztalhatják, hogy a vezetők valóban hallgatnak rájuk, figyelembe veszik meglátásaikat és javaslataikat. Vezetők és munkáskáderek sokszor nyilatkoznak így: a legmegbízhatóbb dolgozók között mindig megtalálhatók a templombajárók is. Hazánk nyugodt, kiegyensúlyozott közszellemének egyik alapja az, hogy a nagyszámú hívő nép a többi állampolgárral együtt anyagilag jobbra megelegedett és saját új hazáját látja alakulni új országunkban. Népünk a lehetőségekkel arányban természetesen joggal vár még többet gazdasági és kulturális téren egyaránt, ezzel függ össze egyre nagyobb belső, szellemi-lelki fejlődésének igénye is. Még sok a tennivaló a még magasabb színvonal eléréséért. Túlzás nélkül merjük kimondani, hogy a hívő nép lelki megnyugvása és annak további biztosítása részben a dialógusban rejlik, abban a párbeszédben, amely a vallást, mint az ember természetéhez tartozó reális lelki tényezőt kezeli. Ennek tudatában közösen beismerhetjük, hogy a múltban mindkét oldalon történtek hibák, melyek lassították az egészséges társadalmi fejlődést.

A hívek egyházi tudatának igen fontos tényezője, hogy a magyar egyház a világegyház teljes értékű tagjának tudja magát. E téren sokszor akartak — különböző oldalról — zavart kelteni, mintha a magyar püspökök túl messzire mentek volna a szocialista kormánnyal való egyetértésben; mintha nálunk bizonyos keresztény alapelvek már nem lennének érvényben; s különösen kétségbevonták a magyar egyház Róma- és pápahűségét. Erre maga a Szentszék cáfolt rá, mert kezdettől fogva, de különösen az utóbbi tíz évben olyan megállapodások születtek meg, melyek a hívőket meggyőzték arról, hogy a Szentszék is elfogadja a hazánkban kialakult történelmi valóságot, és meg van győződve arról, hogy a magyar egyház ebben a történelmi helyzetben tesz hitet a keresztény vallás, vagyis Krisztus tanítása mellett. Szerzte a világon meggyőződésük az öntudatos, világosan látó keresztényeknek, hogy az evangéliumi szolgálatot vállaló egyház meg fogja találni helyét és szerepét az új társadalmi helyzetben. Ameddig azonban az egyház a burzsoázia maradványait hordozná magában, addig nem tudna pozitívan beállni a humanista jövő építésébe. De az emberiséget boldogítani akaró, Krisztus eredeti küldetését vállaló egyház nem fog többé az emberi haladást megkötő erőkhöz tartozni.

A világegyház szeme rajtunk van, s akik valóban felelősséget éreznek az egyház jövőjéért, készek minden támogatást megadni, hogy a nagy „experimentum”, az egyháznak a marxizmussal és szocializmussal való találkozása a szocialista országokban eredményesen végződjék. A Szentszék meg van győződve arról, hogy a hívők keresztény tudata hazánkban abból a kétezer éves tartalékból is táplálkozik, amelyet az európai kereszténység hozott létre, és amely civilizációs és kulturális fejlődésünket mindenkor elősegítette. Ezt mondja VI. Pál pápa levele is, melyet a Helsinkiben tartott csúcskonferenciához intézett. Az egyháznak nincs mit szégyellnie, és ma sem a kertek alól, a kerítésen kívülről kívánja megközelíteni az új társadalmi alakulás nagy toborzásait. Emberi küldetésének tudatában a cselekvésre hivatottakkal együtt bent áll, és nem is rekesztheti magát ki az átalakulás folyamataiból. De a régi tőke csak akkor lehet új valutává, ha az egyház megértette az új idők szavát, és szabad lelkiismeretének és cselekvésének tudatában a haladás mellé áll. Ezen a téren már olyan lényeges lépések történtek, hogy a „másik oldal” figyelmét is fölkellették. „A kommunista és munkáspártok nagy figyelemmel kísérik a hívő munkások vallásos tudatának fejlődését, mely objektív lehetőséget nyújt bevonásukra a szabadság-

ért, a demokratizmusért folytatott harcba. Ezért olyan aktuális most a kommunisták és a katolikusok demokratikus tömegeinek közös tevékenysége. A marxisták körvonalazzák a dialógus platformját, de elvetik az együttműködés feltételeinek kikialtott szükséges világnézeti kompromisszumok hamis jelszavát. A marxistáktól azonban távol áll az anarchista, sértő beállítottság a katolikus vallásos meggyőződésével szemben. A lenini útmutatást követve a kommunisták alárendelik a vallás bírálatát az osztályharc általános feladatainak" (I. A. Kantyev: A katolikus teológia a II. vatikáni zsinat után, Világosság, 1975 novemberi szám, 649—653). S mi van akkor, ha a vallásos tömegek is forradalmi radikalizmussal az osztálytársadalom megszüntetéséért szállnak síkra?

Amikor minden erőre szükség van az új haza építésében, és a hívők ezért felelősségük és munkájuk vállalásakor szívüket, értelmüket és akarásukat kívánják latba vetni, minden éket el kell távolítani, ami szétválaszt, és minden szakadékot ki kell tölteni, ami eltávolít egymástól, hogy hívők és nem hívők egészen egy népként és nemzetként jussunk közelebb egymáshoz. A döntő kérdés mindig ez marad: tud-e a vallásos világnézetet valló ember, közelebbről a keresztény hívő szolgálatára lenni a minden humanista igényt kielégíteni akaró mai társadalmi fejlődésnek? Ezt a jó és talán legjobb ügyet szolgálni a kereszténység elvülhetetlen értékeinek birtokában a keresztény, a vallásos ember számára nem nehéz; sőt belső meggyőződéséből is fenntartás nélkül tudja vállalni mindazt, ami nem ellenkezik hite, vallása elveivel. Az egyház és a kereszténység az egész világon és hazánkban is hasznára akar lenni a születő új világnak, ezért alakul újjá és igazi értékeit, az evangélium örök eszméit radikális mélységükben és erejükben az egész emberiség szolgálatába állítja.

HEGYI BÉLA

ALKOTÓ EGYÜTTÉLÉS — MAGASABB SZINTEN KÁDÁR JÁNOS ÚJ KÖTETE

A szocializmus mindenkié. Nincsenek kivételezettjei. A szocializmus nem zár ki senkit magából, akinek ügye. Aki nemcsak a javából és a jobból, hanem a kötelességből és a teljesebb emberségből is részesedni akar munkája és szükséglete szerint. Otthont kínál mindenkinek, aki otthonává fogadja, benne és általa kíván boldogulni. A közös otthont azonban nem lehet hívő és nem-hívő világnézetek ellenében, hitek görcsében és mentegőzésében megteremteni, csak az egyénekre nehezedő kényszerek nélkül, csak érdemek alapján: minden eddiginél erősebb összefogásra, kötődésre van szükség a tennivalókban, a partneri kapcsolatoknak az eddiginél hatékonyabb gyakorlatát és szélesebb művelését igénylik a társadalom előtt álló célok és feladatok. Ezek a gondolatok húzódnak végig Kádár János új kötetén,* amely a legutóbbi egy évben elhangzott beszédeit és nyilatkozatait tartalmazza.

Az elmúlt esztendő újabb döntő állomása volt az országépítésnek: a hogyan tovább? kérdésre kellett helyes és határozott feleletet adni. Az ország két jelentős belpolitikai eseményén, az MSZMP XI. kongresszusán és az ezt követő országgyűlési választásokon meg is születtek a válaszok. Egyrészt a pártnak a társadalom gazdasági és szociális problémáit érintő, a közvetlen jövőt körvonalázó programjában, másrészt az ország népének igen szavazatában, melyel a szocialista társadalom teljes felépítéséhez vezető utat a saját útjának, járhaló és igaz útnak ismerte el. E két esemény köré csoportosulnak a könyvben összegyűjtött előadások, felszólalások és nyilatkozatok is, melyek úgy jelölik meg előrehaladásunk útmutatóit, a szocialista nemzeti egység fejlődésének irányát, hogy közben a hátrahagyott, sikerekben és küzdelmekben bővelkedő harminc esztendő mérlegét is adják.

*Kádár János: A fejlett szocialista társadalom építésének útján (Kossuth Könyvkiadó, 1975)